

Formabontás vásznon és színpadon

Gondolatok Petrik Pál születésének 100. évfordulójára

Petrik Pál (Szabadka, 1916. május 20.–Szabadka, 1996. november 8.) festőművész, díszlet- és jelmeztervező életművének rekonstruálására két lehetséges út adódhat. Az első és eddig leggyakrabban választott megoldás a képzőművészeti és a színházi tevékenységek külön tárgyalása, amely mindig valamelyik háttérbe szorítását jelenti, a másik pedig a kettőnek együttes szemlélése, amely számos rokon vonás, kölcsönhatás megfigyelésére, hangsúlyozására kínál lehetőséget. Úgy véljük, célszerűbb az utóbbit választani, hiszen valóban párhuzamos jelenségekről van szó, akkor is, ha Petrik Pál életpályáján a képzőművészet iránti elkötelezettség korábbi és valamelyest talán erőteljesebb is. *Múltam ösvényein* című önéletrajzi írása, a maga szűkszavúságával együtt is az egyik legjelentősebb forrásnak tekinthető, hiszen ez az egyetlen kiadvány, amely – bizonyára jellegénél fogva – hasonló figyelmet szentel a képzőművészeti és a színházi eredményeknek. Fokozatosan és logikusan építkezve vezeti végig az olvasót az emlékezet fonalán, az egészen korai gyermekkortól a tanulóéveken át a kihívásokkal tarkított hétköznapiakig. Templomfestő édesapjától, aki szívesebben látta volna fiát valamiféle jól jövedelmező pályán, nem csupán a festészet szeretetét, hanem egy ahhoz kapcsolódó kulcsmondatot is örökölt: „Abból nem lehet jó festő, akinek nincs jó színérzéke” (PETRIK 1989; 8). Címfestő műhelyben tanult 1934-ig, majd Szabadkán és Zomborban hasznosította a szakmát, az utóbbi helyszínen például gépkocsi- és kerékpártáblák festőjeként (PETRIK 1989; 15). Ekkoriban már rendszeresen látogatja a különböző képzőművészeti tárlatokat, ismerkedik a művekkel, művészekkel. Ennek az időszaknak a felismerése, hogy a festőként való boldogulásához még rengeteget kell tanulnia (PETRIK 1989; 16). Állandó munkahely híján ebben az időszakban moziplakátokat tervez, emellett megrendelésre fényképnagyításokat, fénykép utáni portréfestést vállal. Egy hosszabb kényszerszünet, a katonaság, majd a fogolytábor után folytatódik a meg-

kezdett út, a tanulás folyamata, Petrik Pál – többek között Almási Gábor, Kubát József, Sáfrány Imre, Vinkler Imre mellett – a Hangya András kezdeményezésére 1945-ben létrejött figurális rajztanfolyam lelkes résztvevője lett. Két évvel később Sáfránnyal és Vinklerrel együtt sikeres felvételi vizsgát tesznek a belgrádi Képzőművészeti Akadémián. A korszellem, azaz a szocialista realizmus áthatja az egyetemi évek (1947–1951) alatt készült alkotásokat, jelentős különbségekkel elhatárolva a korábbi alkotói periódust. Friss, derűs színekkel, könnyed ecsetvonásokkal készült portrét¹, tájképeit, komor színvilágú, az alakokat szigorú, merev beállításban megjelenítő képek váltják. Az utóbbi jellemzők megfigyelhetőek például a *Vita*² és a *Cigánylány*³ című festményein. A *Vita* szereplői, Zákány Antal, aki jobb kezével a kép bal sarkában látható asztalra támaszkodik, bal kezével és arckifejezésével pedig a vele szemben ülő Kubát Józsefet igyekszik meggyőzni. Merevsége ellenére is erős, kifejező alkotásról van szó, melynek központi motívuma a *Magyar Szó* napilap, illetve a köréje csoportosuló, méretes, erőteljes kézpárok. A kép bal alsó sarkában elhelyezett cirill betűs aláírással együtt szemlélve a fentieket, különös kettősséget érzékelünk, annak tudatában pedig, hogy ez az egyetlen ekképpen szignált műve Petrik Pálnak, csak erősödik ez az érzés.

Az egyetemi évek után, 1951-ben a szabadkai Népszínház munkatársa lesz, először mint díszletfestő, később díszlet- és jelmeztervezőként tevékenykedik, ugyanakkor 1953-tól aktív résztvevője lesz az 1952-ben induló Zentai Művésztelepnek, valamint a későbbi években létrejövő alkotótáboroknak is. Alkotásainak kiindulópontját leggyakrabban szűkebb környezetében érdemes keresni, kezdetben annak konkrét és jellemző mozzanatait, városképeket, épületeket vagy szereplőit, családtagokat örökít meg, később inkább a szimbolikus kötődés lesz meghatározó. Az ötvenes évek első feléből leginkább portrék és városrészleteket ábrázoló festményei maradtak fenn. Ez utóbbit erősíti az 1952-ben megalakult Zentai Művésztelep első évtizedére jellemző tematika, amikor is a szervezők „zentai motívumok” festését javasolták a résztvevőknek. Ennek az időszaknak jellemző emlékei a *Slavnic-ház*⁴ és a *Pannónia Szálló*⁵ című művek. Noha az utóbbi mindössze öt évvel később keletkezett, jelentős hangsúlyeltolódást figyel-

¹ *A figurális rajztanfolyam korából*, 1946. Olaj, karton, 35,5×28 cm, jelzet nélkül. Gulyás József-hagyaték, Nagy Éva tulajdona

² *Vita*, 1949. Olaj, farostlemez, 85×63 cm, jelzet balra lent: Петрик 1949. A *Magyar Szó* napilap szabadkai szerkesztőségének tulajdona

³ *Cigánylány*, 1951. Olaj, vászon, 102×73,5 cm, jelzet jobbra lent: Petrik 951. Városi Múzeum, Szabadka

⁴ *Slavnic-ház*, 1953. Olaj, vászon, 64×42,5 cm, jelzet jobbra lent: Petrik. Zentai Városi Múzeum

⁵ *Pannónia Szálló*, 1958. Olaj, vászon, 50×70 cm, jelzet nélkül. Zentai Városi Múzeum

hetünk meg, szembeötlő ugyanis az első képen a látottak valóság-hű visszaadására való törekvés, az ábrázolt épület könnyen beazonosítható a képen is jelen levő jellemző építészeti elemek segítségével, míg az utóbbi festménynél az összkép, illetve a cím sejtette épület nagyobb színfoltok egybeolvasásával körvonalazódik előttünk. A korszakváltás előjelét érzékelteti ez az eltérés: az ötvenes évek végén a kísérletezés időszaka következik Petrik Pál művészetében. Az ekkoriban készített díszletterveinek közös vonása a fekete háttér, amely előtt kirajzolódik a darabot meghatározó enteriőr, de nincs már jelen a szigorúan középre helyezett hangsúly, és az aprólékosan kivitelezett elgondolásokat gyakran színvázlatok helyettesítik, mint például Barta Lajos *Zsuzsi* című vígjátékához 1957-ben, illetve Jean-Paul Sartre *A tisztességtudó utcalány* című művéhez 1958-ban készített tervek esetében. Már ennél az első váltásnál is érzékeljük, hogy nincs szó radikális fordulatról, és a későbbi korszakváltásait is a logikusan építkező, finom átmenetek jellemzik. *Papírvilág* elnevezésű sorozatával indul az ötvenes és a hatvanas évek fordulóján képzőművészetének az a korszaka, amely a különféle anyagok (papír, homok, üveg) felhasználásával alkotott képciklusokat vezet be. „Petrik a festészet hagyományos módszerétől először a »papírember« témáiban és a kollázsszerű kifejezési módban tért el. A hatvanas évek elején a vajdasági művészetben ellenzékbe vonult, mert a modern művészetben, az ipusztériális kor művészetében az ember elidegenedését látta meg mindenki előtt Vajdaságban” (ÁCS 1977; 260). Az emberi törekénység és megtörettetés képei ezek a pigmenttel, homokkal és olajfestékekkel megalkotott művek, amelyekben gyakran a festékréteg visszakaparásával, vonalak vagy papírfigurák belekarcolásával hoz létre különleges felületeket. Hasonló gesztus jelenti a következő ciklus legelső mozzanatát, abból a játékos mozdulatból, ahogyan egy eső utáni reggelen a becsei Tisza-parton a homokba rajzolgatott (PETRIK 1989; 44), később egész sorozatok alakultak ki, amelyek a *Ballada* vagy egyszerűen csak a *Kompozíció* nevet kapták a művésztől. A homokképek sorozatával Petrik Pál az informel egyéni változatát hozta létre úgy, hogy akár azonos években is születtek ténylegesen forma nélküli képek párhuzamosan a konkrét motívumok, leggyakrabban arcok és kezek ábrázolásától szabadulni nem tudó művekkel. Az előbbire példa a *Homokbuckák*⁶ című, az utóbbira pedig két rendkívül kifejező, erőteljes alkotás, a *Bánat*⁷ és a *Segítség*⁸ című 1964-es

⁶ *Homokbuckák*, 1965. Vegyes technika (homok), 66×97 cm, jelzet nélkül. Városi Múzeum, Szabadka

⁷ *Bánat*, 1964. Vegyes technika (homok), 95×68 cm, jelzet balra fönt: Petrik 64. Zentai Városi Múzeum.

⁸ *Segítség*, 1964. Vegyes technika (homok), 95×68 cm, jelzet jobbra lent: Petrik 64. Zentai Városi Múzeum

képek, melyek ugyancsak a homokkal történő kísérletezésének eredményei. Bizonyos, hogy színházi közegből merít a kísérletezéshez bátorságot, jól mutatja a két tevékenység kölcsönhatását Abay Pál *Szeress belém* című vígjátékának egyik jelenetéhez készült díszletterve, ahol a korábbi papírvilágára, de az utána következő homokképekre ugyancsak találunk jelzészerű utalást. Ugyanakkor a hetvenes évek végén a díszletterveken is megjelenik a homok (Varga Zoltán: *A tanítvány*, 1979)⁹, erősítve azt az elgondolást, miszerint szétválaszthatatlan folyamatokról van szó, amelyek egyidejű szemlélésével rajzolódhat csak ki az életmű egésze.

„Nem, sohasem csináltam volna ilyen fából, műanyagból, grafitból, üvegből és másból készített képeket, ha nem dolgoztam volna a színháznál. Ott egyszerűen rá vagyok kényszerülve, hogy a legkülönbélebb anyagokat használjam, s feltaláljam magam. Az én alapvető elvem az volt, ami egyúttal az egyik képzőművészeti elv is, hogy minél kevesebb dologból, azaz elemből, minél többet kifejezni...” (NINKOV 1997; 160). Kísérletezésre ösztönözte Petrik Pált a színházi közegen túl a Zentai Művésztelepen belül 1969 és 1971 között működő EK-csoport, vagyis az „Erőt Kölcsönző” szellemisége is. Az EK-csoportot létrehozó művészek változást sürgettek a művészi kifejezőmódban és hozzáállásban is, elképzelésük szerint ugyanis „korszerű művész csak aktív hozzáállással válhat a társadalom funkcionális részévé” (Ács Józsefet idézi NINKOV 2002; 30). Tagjai induláskor Ács József, Baráth Ferenc, Benes József, Kapitány László, Maurits Ferenc, Markulik József és Petrik Pál, később Baráth, Maurits és Kapitány kilépnek, Csernik Attila pedig csatlakozik az erőt kölcsönzőkhöz (NINKOV 2002; 31). Petrik Pálnak *A kukorica természete* című munkáját ismerjük ebből az időszakból, amely alkotással a mezőgazdasági válságra irányítja a figyelmet. Festői hitvallása egyetlen célkitűzésében ragadható meg, elmondása szerint egyetlen célként a formabontásig történő eljutás lebegett előtte (PETRIK 1989; 40). Rokon ez a gondolat a színházi tevékenységével, különösen annak a gondolatának az ismeretében, miszerint a „díszlet tulajdonképpen felbontott kép” (GEROLD 1971; 21). Bizonyosan állíthatjuk akkor is, ha ő maga az ellenkezőjét fogalmazta meg (PETRIK 1989; 40), hogy ha nem is hosszú időre, de egyes ciklusok alkotásaival Petrik Pál a festészetben eljutott a vágyott formabontásig, a díszletterveivel pedig megnyitotta a korábban jellemző zárt tereket.

Törékeny, könnyen sérülő, ugyanakkor könnyen sérülést okozó anyagok határozták meg Petrik kísérletezésének korszakát, melyet egy meglehetősen beszédes címet viselő sorozattal, a *Szétört illúziók* képeivel zár

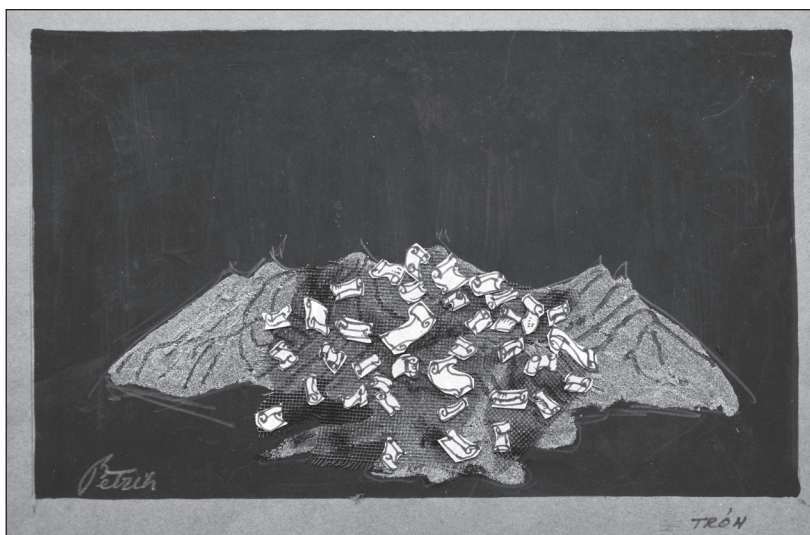
---

⁹ Díszletterv. Varga Zoltán: *A tanítvány*, 1979. Petrik Tibor tulajdona

le a hetvenes évek második felében. A pályának ekkor még nincs vége, de valamiféle törést – talán a kísérletezésbe, netán a művészetbe vetett hitben – sejteni enged a legutolsó jelentős sorozatának minden eleme. Ha hozzáolvassuk Petrik Pál gondolatait, miszerint „az emberi szomorúság és bánat elmúlik ugyan, de a nyoma megmarad, mint az üvegen a repedés” (PETRIK 1989; 47), elfogadjuk az életmű idő előtti lezárulását, anélkül, hogy erre magyarázatot keressünk. Bizonyos, hogy a törekenység ellenére, vagy talán éppen amiatt Petrik Pál egy megkérdőjelezhetetlen jelentőségű és teljes életművet tudott létrehozni, a kérdés csupán a befogadói oldalon merülhet fel: vajon tudunk-e kellő mélységgel tekinteni e törekeny teljességre?

Irodalom

- ÁCS József: Színtelen üresség. Petrik Pál festészetéről = *Híd*, 1977. 2. sz., 257–261.
- DURANCI, Bela: *Petrik Pál*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2004
- GEROLD László: Feláldozott ötletek. Beszélgetés Petrik Pállal, a Szabadkai Népszínház díszlettervezőjével = *Magyar Szó*, 1971. október 31., 21.
- NINKOV K. Olga: Petrik Pál Zentán = *Híd*, 1977. 2–4. sz., 156–161.
- NINKOVNÉ KOVACSEV Olga: A Zentai Művésztelep programtevékenységének genézise. In HAJNAL Jenő (szerk.): *Ötvenéves Zentai Művésztelep*. Thurzó Lajos Közművelődési Központ, Zenta, 2002
- PETRIK Pál: *Múltam ösvényein. Önéletrajz*. Életjel Miniatűrök 44., Szabadka, 1989

Díszletterv. Varga Zoltán: *A tanítvány* (Annus János fotója)